

LA LLENGUA CATALANA DINS L'ENSENYAMENT A EIVISSA, FORMENTERA, MALLORCA I MENORCA

per TONI ARTIGUES

Fa poc, Toni Artigues,
professor del Departament de Filologia,
llegí la seva tesi doctoral
que va esser qualificada
d'EXCEL·LENT CUM LAUDE
per unanimitat.
D'aquest treball n'oferim una síntesi.

MA JORCA

AGRAÏMENT

A tots els professors d'E.G.B. i d'Universitat i als alumnes de la Normal que han omplert els qüestionaris.

A Antoni M.ª Badia per la direcció del treball i especialment per la confecció del qüestionari; i també a Jordi Vives, a Maria Collado, a Assumpta Mascaró i a Ramon Bassa.

A Víctor Garau per l'assessorament estadístic; a Josep Mora i a Julià Ballester per la seva inestimable ajuda en la programació i en el maneig de la IBM; a Climent Garau i a Joan Garcies per la cessió de l'aparell.

A la Fundació Jaume Bofill per un ajut de treball que cobreix les despeses de material i de desplaçaments; a Bartomeu Barceló que me va ajudar en la gestió i a Jordi Porta que me n'ha facilitat els tràmits.

A Marta Cuyàs, la meva amiga, que m'ha pegat més d'una empenta.

A tots els qui usen constantment la nostra llengua i sobretot als mestres que la transmeten als al·lots.

DADES PER A UNA HISTÒRIA EXTERNA DE LA LLENGUA CATALANA

En aquest capítol he aplegat les dades de llibres, articles, comunicats, etc., que parlessin de decrets o d'altres manifestacions del poder polític, de gramàtiques, de dades sobre la

població i l'escolarització, de premsa i de teatre, de l'església, dels partits polítics, etc., a fi de tenir una idea dels avatars de la llengua catalana des que el 1229 s'instal·là a Mallorca per conquesta militar, i després a Eivissa (1235) i a Menorca (1231-1287).

Per ventura hauria estat més honrat prescindir de la forma tradicional de presentació d'aquest tipus de treball i presentar aquest primer capítol en un fitxer susceptible d'ampliació —molta— a través d'arxius històrics, d'expedients i d'altres documents de la Delegació del Ministeri d'Educació, d'entrevistes a mestres, d'escorcollar la premsa, els almanacs..., etc., i deixar en mans d'un historiador la confecció i la redacció del material a la llum dels seus coneixements sobre el poder polític i religiós, sobre el control dels vectors de comunicació, sobre el poble i la societat.

Encara que les dades facin referència bàsicament a les illes Balears i Pitiüses, les referències a Catalunya i al País Valencià (però sobretot a Barcelona) són contínues: perquè el jou foraster —i les fletxes— ha estat el mateix; perquè les reivindicacions que hi ha hagut a Eivissa, a Formentera, a Mallorca i a Menorca han seguit en general les que a Catalunya s'han duit; a terme poc abans i també perquè —digui el que digui la Constitució— vull els Països Catalans.

Per interpretar les dades d'aquest capítol he utilitzat l'esquema que Jean-Louis Calvet exposa en el seu

Petit tractat de glotofàgia. El seu terme, similar a antropofàgia, és més dinàmic que el terme diglòssia, més gràfic que conflicte lingüístic i d'una ideologia oposada al mot —significat i significat— bilingüisme usat per Menéndez Pidal, per Unamuno...

La glotofàgia, segons l'ha definida Calvet, i perfilada amb els exemples —massa nombrosos— del colonialisme francès, sol tenir tres estadis.

El primer estadi se caracteritza per la implantació de grups de militars i d'administradors —i després, també, de comerciants— generalment a les ciutats; aquests grups, amb la seva llei i amb la seva explotació, duen la seva llengua, que és assimilada pels grups autòctons dominants els quals col·laboren amb l'invasor per tal de poder continuar amb la seva situació privilegiada; ara del col·laboracionisme en diuen possibilisme.

Aquest estadi en els dominis de la llengua catalana és iniciat ja el segle XV, però no s'assenta totalment fins el XVIII, amb els reis borbons. Durant el segle XIX la premsa i l'escola seran els principals instruments de difusió del castellà; L'Institut i la Normal, per exemple, creats a mitjan segle, no coneixeran més llengua que el castellà. Hi ha descripcions de la Vila d'Eivissa (Gaetà de Mallorca, 1751) i de Palma (Arxiduc Lluís Salvador, a mitjan segle XIX) que retraten aquest primer estadi. Entre les poques veus que defensen el català hi ha la de Jovellanos a començaments del XIX; ell

no vol el català per castellanitzar Mallorca —que és el que pretenien els Amigos del País amb diccionaris i gramàtiques— sinó com a vehicle usual de la cultura dels mallorquins.

El segon estadi de la glotofàgia de la ciutat al camp; és l'extensió de la Superllengua, símil de Superman, a tota la població.

Si tenim en compte que el 1904 un 75% de la població de Mallorca és analfabeta —el 1890 saben llegir i escriure, en català i en castellà, un 12% a Mallorca, un 21% a Menorca i un 5% a Eivissa—, és a dir, monolingüe catalana, se pot afirmar que és durant el segle XX que se du a terme aquest segon estadi de glotofàgia. Són l'ensenyament obligatori i "gratuït", la ràdio, el cinema i la premsa en mans de l'"Imperio Español —que no se pone el sol" que duen a terme aquesta extensió. La situació s'agreuja amb la dictadura —tan dura i que tant durà— franquista, que, novament per conquesta militar, acabà amb els esforços, sobretot de Catalunya —encara que a Mallorca hi hagués també una lluita per la normalització a l'ajuntament de Palma, de mans del mestre i editor Andreu Ferrer, etc.— per alliberar-se com a poble i per normalitzar la seva llengua. Des dels anys seixanta la "Televisión Española" i una immigració que ha arribat a suposar un 25% de la població total de les nostres illes —ocasionada per la rendable misèria andalusa i per un boom turístic controlat bàsicament per les multinacionals— consoliden aquest segon estadi de la glotofàgia: la seva extensió a tota la població. Ja no hi ha monolingües catalans —ni n'hi pot haver segons la Constitució—, però de cada dia són més els monolingües castellans; l'ensenyament és en espanyol i també els mitjans de comunicació; i tot un llarg etcètera que tots sabem "i que sovint oblidem".

A partir d'aquí comença el tercer estadi: la glotofàgia aconseguida, la digestió consumada —i en acabar diuen tapa—. Continuant amb el símil metabòlic del terme glotofàgia hom veu clarament la dificultat de retardar o

tència als sucus gàstrics pot retardar la digestió; també la provocació de vòmits al caníbal; i també, tal com pot suggerir El Petit Príncep, obrir la panxa a la boa i sortir-ne abans que comenci la seva lentíssima però inexorable digestió. Crec que tothom sap —ells en tot cas, sí— que la co-oficialitat de les "nacionalidades o regiones" té els efectes de la sal de fruites: facilitar la digestió, evitar les fofors...

El primer capítol, d'informació prèvia per emmarcar el treball de camp, conté, a més de les dades històriques, una relació de la major part d'enquestes sociolingüístiques catalanes a partir de "La llengua dels barcelonins" de Badia, realitzada el 1965. En aquesta relació hi són destacades les dades sobre ensenyança; les enquestes referides a Mallorca són comentades més extensament. A Menorca i a les Pitiuses no hi ha pràcticament estudis d'aquesta mena, i per això he volgut referir la meua enquesta a totes les illes, encara que des de sempre, i encara ara "Balears", Les Illes, "País Balear", etc. no siguin més que termes més o manco colonials, però no realitat sentida pels indígenes.

LA LLENGUA CATALANA DINS L'E.G.B. DURANT EL CURS 1978-79

És a començaments del curs 77-78 que vaig començar a treballar en l'elaboració d'un qüestionari per conèixer l'ús del català a l'E.G.B. i les actituds dels ensenyants. Durant el primer trimestre del 78-79 vaig experimentar a algunes escoles una nova redacció del qüestionari ja quasi definitiva.

Les finalitats de l'enquesta són:

—Conèixer els fets: ús lingüístic intern i extern de part dels ensenyants; grau de coneixement del català; incidència de la immigració en l'ensenyança...

—Conèixer l'actitud dels ensenyants envers la nostra llengua, la nostra cultura i el nostre fet nacional.

—Coordinació dels ensenyants interessats en l'ensenyança de/en català feta a través d'un qüestionari addicional, no anònim.

—Obtenir un mínim cens lingüístic de la població escolar de l'E.G.B.

—Tot això per a una intensificació de l'ús del català en l'ensenyança.

Els formularis, en català, foren enviats per correu durant el tercer trimestre del 78-79 nominalment als centres, amb dos sobres amb segell per retornar el Qüestionari i el Cens a dues adreces diferents. Els reberen tots els professors d'E.G.B. que figuren a les llistes de la Delegació (3.259; 1.713, un 53% estats i 1.546 privats). El fet que la població fos tan petita i tan variada em va fer pensar que seria millor treballar sobre la població total que no sobre una mostra, a pesar del risc que contestassin només els interessats. El marge d'error sobre el global, inferior a un 5%, fa fiables els resultats, i a més la comparació de la distribució geogràfica per illes de tots els professors d'E.G.B. amb la dels professors que contesten és prou satisfactoria.

Contesten l'enquesta un 14% dels que la reberen: 465, un 65% dels quals son del sector estatal; a la privada més d'un no rebé els formularis i a més hi ha moltes pors a l'arbitrarietat de l'empresari.

Un 73% dels professors d'E.G.B. de Formentera, Eivissa, Menorca i Mallorca tenen com a llengua materna el català, un 1% el català i el castellà, un 23% el castellà i un 2% altres llengües.

Usen el català per fer comptes mentalment un 50% dels professors, a vegades el català i altres el castellà un 24%, el castellà un 24% i el gallec un 1%.

Els percentatges d'ús del català amb les distintes persones de l'àmbit familiar són:

amb el pare 76%	amb la mare 77%
amb els fills 73%	amb la parella 72%

Amb els amics augmenta l'ús del castellà i també el del català: parlen en català amb els amics un 54%; amb uns en català i amb altres en castellà un 31%; en total parlen amb

els/alguns amics en català un 85°/o. Un dels factors que fa augmentar l'ús del castellà és que amb un interlocutor no catalanoparlant només un 34°/o continuen parlant en català (i un 37°/o només segons l'interlocutor o el moment; per exemple a la Normal hom veu que el canvi de la llengua és més freqüent amb el director, ara castellanoparlant, que no amb altres professors castellanoparlants). D'altra banda, molts que no tenen el català com a matern ni el parlen en l'àmbit familiar sí que el parlen amb els/alguns amics.

De fet, un 85°/o diuen que saben parlar el català i un 5°/o més el saben parlar un poc. Només sis, un 1°/o, que havien arribat el curs en qüestió per trasllat obligatori no entenen el català.

Dins la classe és patent la legislació que de fa segles bandeja la nostra llengua de l'escola: només alguns i només oralment encara, fan servir la llengua del país. Per escrit és quasi exclusiu l'ús del castellà, fins i tot a les revistes escolars, que exigeixen, almanco en un bon percentatge, una participació dels al·lots més gran que no altres activitats escolars. Un 31°/o diuen que fan les classes en castellà perquè els nins no entenen el català; de fet però, no l'entenen perquè ningú no els el parla: professors que

oralment usen el català i que en fan classes diuen que si continues xerrant en català t'arriben a entendre, encara que de tot d'una, per comoditat, diguin que no. Un 31°/o diuen que fan les classes en castellà per manca de preparació en català.

Fet i fet, només un 45°/o han fet qualche curset de català, sobretot a l'Obra Cultural Balear, a la Normal, a l'Institut d'Estudis Eivissencs, a l'Ateneu Maonès... Saben escriure en català un 20°/o i un 44°/o més hi saben escriure un poc.

L'hàbit lector és expressat en la resposta a "quants de llibres dels que llegeixes són en català?": cap un 19°/o; un, dos o tres de cada deu 55°/o; quatre, cinc o sis de cada deu 14°/o; set, vuit o nou de cada deu 2°/o; tots 1°/o; no contesten un 4°/o.

Durant el curs 1978-79 un 18°/o fa classes de català a alumnes de l'escola; un informe de la Inspecció del mateix curs diu que un 17°/o dels al·lots d'E.G.B. segueixen classes de català.

En 1979-80 se començarà a aplicar un Decret de dia 7 de setembre de 1979 que regula —i des d'ara haurem d'entendre regular com a sinònim de dificultar— des de Madrid "la incorporació al sistema de enseñanza en las Baleares de las modalidades insulares

de la Lengua catalana y de la cultura a que han dado lugar". Durant aquest curs faran classes de català un 59°/o dels al·lots d'E.G.B. Aquest augment, d'altra banda més quantitatiu que no qualitatiu, no és obra dels organismes oficials, ni de Madrid, com hom podria pensar en llegir les notícies de premsa, sinó dels professors mateixos, que havien anat creant una infraestructura, contra corrent, intentant d'apropar més l'escola a la realitat mallorquina, menorquina, eivissenca, formenterera; ja durant el curs anterior un 64°/o dels mestres saben escriure (un poc) en català, i ja prop d'un vint per cent fan classes de català... Per a una part dels mestres, encara que minoritària, el Decret espanyol ha quedat més endarrera del que ells feien i fan; durant el curs 79-80 a dos grups d'un centre estatal feien l'ensenyament de la lectura/escriptura en català (i complementàriament en castellà); d'altres ensenyants han treballat en la confecció de material didàctic des de la seva escola, sense suport oficial a l'hora d'editar-lo.

Pel que fa a les opinions, un 83°/o dels professors d'E.G.B. són contraris al trasllat obligatori, que permet situacions tan extremes com la d'una mestra gallega a un primer curs: ella no entenia els al·lots i els al·lots no l'enteni a ella.

Voldrien els diaris només en català un 8°/o; sobretot en català un 40°/o; uns diaris en català i altres en castellà un 32°/o; sobretot en castellà un 14°/o; i exclusivament en castellà un 3°/o.

La televisió ha d'esser comuna als llocs de parla catalana quant a gestió, contingut i llengua per a un 40°/o; de les illes Balears per a un 22°/o; i comuna a tot l'estat espanyol, com ara, per a un 23°/o.

Volent autonomia màxima política, cultural i econòmica un 44°/o; tal com diu la Constitució un 26°/o; descentralització administrativa un 18°/o; independència un 3°/o.

La política educativa ha d'esser competència dels òrgans autonòmics per a un 60°/o; dels ajuntaments per a un 10°/o; i del govern de Madrid per a un 15°/o.

FOTOGRAFIA: PERE BRU

Quan se va passar el Qüestionari ja estava en vigor el Decret que regulava la incorporació del català dins l'ensenyança de Catalunya. Dels que contesten l'enquesta, un 10°/o el coneixen i un 30°/o el coneixen un poc; tres quartes parts dels qui el coneixen (un poc) troben que el català encara no hi queda normalitzat.

Pel que fa a l'opinió sobre el lloc —o la funció— del català dins l'ensenyança a les nostres illes, la donen a través del seu parer sobre el contingut que hauria de tenir, segons ells, el Decret que se gestava aleshores. Devers la meitat responen quelcom de semblant al que seria des del setembre del 79 el seu contingut: assignaturització del català com si fos un idioma estranger i un nombre ingent de traves per usar el català com a vehicular fins i tot per a la lectura/escriptura. L'altra meitat volien l'ús vehicular de la llengua catalana —exceptuant els primers anys (fins als 9-10) per als infants de llengua materna no catalana—. Un 66°/o dels afiliats a qualche sindicat (un 86°/o dels afiliats ho són al Sindicat de Treballadors de l'Ensenyança de les Illes) són favorables a l'ús del català com a vehicular de l'ensenyança, i dels no afiliats només un 36°/o; els altres volen l'assignaturització del català.

Pel que fa a l'ús del català en l'ensenyament universitari és de destacar que només Filosofia i Lletres en fa ús en els rètols i en els documents de secretaria. Tots els intents de normalitzar l'ús del català i els plans d'estudi a nivell d'Universitat han topat amb la negativa del president de la Comissió Gestora d'incloure'ls a l'ordre del dia. Així i tot a la Normal hi ha un Català I per a tots els alumnes de primer des del curs 72-73, quan encara depenia, aquest centre, de la Universitat de Barcelona. A Filosofia i Lletres hom poc cursar ja, més o manco, l'especialitat de Filologia Catalana. A Dret, a Ciències i a Empresarials cap professor no fa servir el català en les seves explicacions, a Filosofia i Lletres un 60°/o i a l'Escola Universitària del Professorat d'E.G.B. un 38°/o.

Pel que fa als estudiants de la Normal, durant el curs 77-78 un 81°/o tenien com a llengua materna el català. Un 69°/o volien l'ensenyança en català a les escoles i un 59°/o també a la Normal; els altres volen, simplement, ensenyament del català. Pensaven fer les classes en català un 64°/o.

Des de fa devers vint anys no són només unes lleis colonials que obstaculitzen l'ús normal de la nostra llengua, ni només la T.V.E., ni només l'ensenyança "gratuïta" i obligatòria i en castellà, ni només la ràdio, ni la premsa, ni les edicions en castellà... La immigració de gent d'Andalusia, de Múrcia, del País Valencià... molts d'ells castellanoparlants sumada als factors anteriors (a l'oficialitat del castellà a casa nostra, en definitiva) fa que la nostra llengua perdi de cada dia més àmbits d'ús. L'oficialitat exclusiva del català neutralitzaria aquest factor en poc temps, ja que els percentatges són encara minoritaris i l'allau immigratori, ja des del 1975, s'ha aturat.

Segons una enquesta feta a les escoles de la comarca de Sóller el 1978 són castellanoparlants un 86°/o dels escolars i entenen el català un 98°/o. A l'estatal de Palma, segons una enquesta feta el 1979 als alumnes de 8è. de vuit escoles, parlen la llengua de Mallorca un 82°/o dels nascuts a Mallorca (un 43°/o bé i un 39°/o regular), un 60°/o dels que fa més de cinc anys que hi són (7°/o bé i 53°/o regular) i un 28°/o dels que fa menys de cinc anys que hi viuen (7°/o bé i 21°/o regular); l'entenen bé o regular, un 98°/o del primer grup, un 89°/o del segon i un 70°/o del tercer.

Segons el meu cens, simplement indicatiu, ja que en la major part de municipis tenc les dades només de devers un 10°/o, la població escolar va d'un 100°/o de castellanoparlants, als municipis del cor de Mallorca (Sant Joan, Sineu, Lloret...), a només un 25°/o, a Calvià; a Palma i a Lloseta un 41°/o, a Andratx i a Deià un 43°/o, a la Vila d'Eivissa un 45°/o. a Menorca —tret de Maó (71°/o) i Es Castell (62°/o)— hi ha al voltant d'un 90°/o de castellanoparlants; a Son Servera, a Esporles, a Alcúdia, a Inca, a

Sant Antoni, a Santa Eulàlia, a Formentera el percentatge de castellanoparlants és al voltant d'un seixanta per cent... Els percentatges de no castellanoparlants són tal volta més alts al meu cens, respost sobretot pel sector estatal, amb més immigrants, que a la realitat. Sigui com sigui aquest cens és simplement indicatiu.

Aquest panorama, i encara més algunes experiències d'ensenyança en català —concretament a Lloseta, un poble tan castellanitzat com Palma— mostren que en general fer tota l'ensenyança en català no presenta tants d'inconvenients com avantatges, ja que afavoreix la integració lingüística dels immigrants, en benefici de tota la nostra comunitat.

UN PUNT DE CONCLUSIÓ

Les dades que he presentat mostren que els professors d'E.G.B. de les nostres illes no són un factor de glotofàgia per la seva voluntat pròpia sinó per l'estructura que regula l'ensenyança: unes lleis fetes de Madrid amb uns esquemes clarament colonials (un Decret —7 set. 79—, per exemple, que "democratitza" l'ús del castellà a ultramar); el trasllat obligatori de professors; uns centres de formació del professorat castellanitzats quant a llengua vehicular, estructura, continguts...; etc. etc.

Sovint la ideologia dels mestres els du a actuar al marge d'aquesta estructura i a favor d'un major apropament a la realitat física i cultural de la seva illa.

Efectivament, si hom vol aturar, i encara recular, el procés glotofàgic és imprescindible un canvi radical en l'estructura de l'ensenyança, i també dels mitjans de comunicació, etc. —el control d'aquests vectors haurà de passar a mans dels mallorquins, dels catalans, dels menorquins...—; i això sembla que només pot ésser conseqüència de l'alliberament dels nostres pobles, tal vegada mitjançant la constitució d'uns estats independents o federats dels pobles de parla catalana.

Palma, Nadal 1980